

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА: ВІД ПОЗИТИВІЗМУ ДО ЮСНАТУРАЛІЗМУ

ЛАБ'ЯК Ольга Іванівна - аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка

УДК 340.114:167.4+340.13

*В статті досліджується система основних принципів міжнародного права, їх юридическа природа і сутність з точки зору концепції *jus naturale*.*

Ключові слова: юснатуралізм, позитивізм, міжнародне право, основні принципи міжнародного права.

Постановка проблеми

Міжнародне право здійснює регулятивний вплив на соціальне середовище головним чином через його юридичні норми, які санкціонуються державами та іншими суб'єктами міжнародного права. Така взаємодія міжнародно-правових норм із соціальною реальністю є достатньо рухомою, адже активний розвиток міжнародних відносин вимагає постійної адаптації міжнародного права до нових соціокультурних умов. У цій площині нерідко має місце „розрив” між нормативною системою міжнародного права та об'єктивними процесами сучасності. Міжнародне право не завжди своєчасно пропонує інструменти для міжнародно-правового регулювання тих явищ і відносин соціального життя, що вимагають цього в конкретний історичний момент. З цієї точки зору, більшість міжнародно-правових норм, опосередкованих згодою держав у рамках процедури міжнародної правотворчості, демонструють вразливість перед існуючими викликами.

Відповідно, на цьому ґрунті актуалізується необхідність у пошуку інших засобів, за допомогою яких можна розв'язати означені

проблеми. Альтернативою в даному випадку виступає природно-правова теорія, яка характеризується більшою мірою гнучкості перед формальними догмами позитивного права. Вона пропонує значні можливості для більшого рівня інтеграції міжнародного права із матерією міжнародних відносин у частині створення порядку, що відповідає вимогам справедливості і моралі. Особливе значення при цьому традиційно надається поняттю „загальні принципи права”, потенціал котрого, зрештою як і самого природного права, сьогодні ще повністю не розкрито.

Аналіз останніх досліджень

Ступінь наукової розробки питання, яке стосується дослідження основних принципів міжнародного права з позицій традицій юснатуралізму та позитивізму, є досить фрагментарним у вітчизняній доктрині міжнародного права. Серед українських вчених, які присвятили належну увагу означеній проблематиці, необхідно насамперед виокремити творчий внесок О.В.Щокіна, А.М. Колодія та І.І. Лукашука.

Мета статті полягає у спробі дослідити основні принципи міжнародного права з точки зору концепції *jus naturale*.

Виклад основного матеріалу

Загальні принципи права незмінно знаходяться у фокусі академічних досліджень. Процес їх теоретико-правового обґрунту-

вання ще не завершений, а тому потребує розробки нових підходів на основі існуючої системи наукових розвідок у цій сфері досліджень.

Сам термін „загальні принципи права” у його широкому значенні пов’язують із тих основоположними ідеями і фундаментальними засадами, які впливають із категорій справедливості і свободи та в цілому відображають сутність права [1, с.138]. Зрозуміло, що загальні принципи права, які складають невід’ємну частину міжнародного права, не можна зводити лише до їх розуміння як основи міжнародного права. Феномен поняття „загальні принципи” унікальний тим, що його сутність значно глибша і водночас складніша від існуючих теоретичних конструкцій.

Не випадково, що сьогодні наука міжнародного права ще не виробила консолідованої точки зору щодо тлумачення загальних принципів права. З цього приводу вченими розроблено три основних підходи, які є відмінними за своїми змістовними характеристиками, а відтак конкурують між собою.

1. Під загальними принципами права розуміють принципи внутрішньодержавного права без можливості будь-якого диференційованого розмежування між ними. Під таким кутом зору загальні принципи права включають принципи внутрішньодержавного права (спільні для правових систем різних держав), перенесені на ґрунт міжнародного права [2, с.50].

Стверджується, що положення ст.38 Статуту Міжнародного суду ООН про загальні принципи права, визнані цивілізованими націями стосуються властиво принципів національного права. Позаяк саме таке значення надавалось державами загальним принципам права під час розробки установчого акту ООН [3, с.239]. Такий підхід пройшов перевірку часом та був акцептований міжнародною судово-арбітражною практикою [4, с.127].

2. Загальні принципи права пов’язують із основними принципами міжнародного права, що, по суті, означає їх отождолення (В. Дурденевський, В. Корецький, В. Євінгов) [5, с.177-180]. Втім, цей підхід, з-поміж інших, залишається малопоширеним через

те, що загальні принципи права існували задовго до появи самих основних принципів, які з’явилися лише у ХХ ст., зокрема, у положеннях Статуту ООН.

3. Загальні принципи права носять міжсистемний (полісистемний) характер, а тому вони розглядаються такими принципами, які є спільними як для національного, так і для міжнародного права [6, с.44]. Важливу роль у наданні статусу загального принципу права належить судово-арбітражним органам.

В умовах ідеологічного протистояння між трьома розглянутими підходами до інтерпретації природи загальних принципів права у науці продовжується пошук тих критеріїв, за допомогою яких можна забезпечити кваліфікацію таких принципів. Теоретичним осердям, яке використовується з метою трактування загальних принципів, виступає те, що вони складають юридичні поняття, постулати, правила юридичної логіки і техніки, що мають застосування у національних правових системах і міжнародному праві [7, с.211]. Однак, як вбачається, цього ще не достатньо для того, щоб конкретно визначити ті принципи, які охоплюються поняттям „загальні принципи права”. Відсутність об’єктивних критеріїв для кваліфікації загальних принципів зводить усі наукові розвідки властиво до суб’єктивізму, де оціночні судження переважають над істиною.

Так чи інакше, але теоретичне підґрунтя існуючих наукових розробок, які стосуються загальних принципів права, акумулювало у собі певні традиції, що повинні бути використані для подальших академічних досліджень.

Плюралізм підходів до дослідження загальних принципів права також відображає множинність самих принципів, які охоплюються цим поняттям. До загальних принципів права, як правило, відносять: взаємність, рівність, добросовісність, відповідальність [8, с.46], справедливість [9, с.95; 10, с.24], рівність перед законом, законність [10, с.24], *pacata sunt servanda* – принцип сумлінного виконання міжнародних зобов’язань, який також відносять до категорії загальних принципів права [9, с.95] та ін. Відповідно

за таких обставин відсутні будь-які передумови для розробки єдиного загальноприйнятого переліку загальних принципів права.

Незважаючи на те, що існуючі теоретичні конструкції у своїй більшості є відбитком теорії позитивізму, яка проектується на поняття „загальні принципи права”, нерідко воно досліджується з позицій юснатуралізму. У природно-правовій інтерпретації загальні принципи права постають у якісно іншому вигляді, що дозволяє по-іншому оцінити їх природу і сутність.

Між загальними принципами права і природним правом існує взаємозв'язок, який проявляється у різних формах. Загалом наголошується, що загальні принципи права мають природно-правову основу. В цьому відношенні ст. 38 Статуту Міжнародного суду ООН розглядається не інакше як договірна форма об'єктивації природного права через загальні принципи, визнані цивілізованими націями [11, с.74]. При цьому природне право саме по собі не володіє регулятивними властивостями щодо регламентації відносин, які виникають між суб'єктами міжнародного права. Регулятивний вплив природного права забезпечує їх позитивація в принципах і нормах міжнародного права, які перетворюють його в частину правової матерії. Тому природне право, будучи опосередкованим у загальних принципах права, взаємодіє зі сферою міжнародних відносин лише в результаті його позитивації [12, с.709].

У цілому загальні принципи права, незалежно від того під яким кутом зору відбувається їх дослідження, володіють функціями, які забезпечують їх зв'язок із правовим середовищем, у якому діє міжнародне право. Інтегративна функція, зокрема, має на меті конвергенцію міжнародного і національного права, що особливо посилюється в умовах глобалізації, інтернаціоналізації внутрішньодержавного права та інших чинників. Тут загальні принципи права служать інструментом зближення міжнародного та національного права [13, с.162].

Не менш важливою є програмно-системна функція загальних принципів права, за допомогою котрої здійснюється заповнення

прогалін у міжнародному праві [14, с.45]. Особливого значення така функція набуває в умовах відсутності норм міжнародного права у тій чи іншій сфері міжнародних відносин. У відповідності із аксіологічною функцією програмуються передумови для встановлення загальних стандартів, які визначають юридичну основу моделі поведінки для суб'єктів міжнародного права. У такий спосіб природне право через загальні принципи права впливає на позитивно-правову реальність у частині забезпечення відповідності права реальним потребам суспільства та узгодженості якості норми права потребам права [15, с.12].

Висновки

Таким чином, феномен «загальні принципи права» є досить неоднозначний. Характерна багатоаспектність даного поняття створює різнобічні світоглядні уявлення про його сутність і природу. Безпосередній вплив на еволюцію поняття „загальні принципи права” в тій чи іншій мірі здійснюють як природне, так і позитивне право. Внаслідок цього загальні принципи права нерідко є втіленням низки ознак, що у своїй сукупності можна охарактеризувати як „поєднання непоєднуваного” (визначеність – абстрактність; суб'єктивізм – об'єктивізм; раціональність – ірраціональність тощо), що, у свою чергу, виступають антиноміями природного і позитивного права. Поза цим загальні принципи права складають невід'ємну частину сучасного міжнародного права (елемент нормативної системи міжнародного права, елемент механізму міжнародно-правового регулювання). На такому зрізі очевидним є те, що загальні принципи права ще не повністю розкрили той потенціал, який може бути використаний з користю для подальшого розвитку міжнародного права. Тому як науковий, так і практичний інтерес до загальних принципів права буде незмінно зростати.

АНОТАЦІЯ

*У статті досліджується система основних принципів міжнародного права, їх юридична природа та сутність з точки зору концепції *jus naturale*.*

SUMMARY

*The article is dedicated to the system of fundamental principles of international law, their legal nature from the standpoint of the concept of *jus naturale*.*

Література

1. Колодій А.М. Принципи права України / А.М. Колодій. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.
2. Каламкарян Р.А. Философия международного права / Р.А. Каламкарян. – М.: Наука, 2007. – 208 с.
3. Щокін Ю.В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики: монографія / Ю.В. Щокін. – Харків: Право, 2012. – 456 с.
4. Международное право: учебник / Отв. ред. В.И. Кузнецов, Б.Р. Тузмухамедов. – М.: Норма, 2007. – 944 с.
5. Толстых В.Л. Курс международного права: учебник / В.Л. Толстых. – М.: Волтерс Клувер, 2010. – 1056 с.
6. Международное право: Учебник. Отв. ред. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. – М.: Международные отношения, 2001. – 720 с.
7. Курс международного права. В 7 т. Т. 1. Понятие, предмет и система международного права / Ю.А. Баскин, Н.Б. Крылов, Д.Б. Левин и др. – М.: Наука, 1989. – 360 с.
8. Броунли Я. Международное право (в двух книгах). Книга первая / Я. Броунли. – М.: Прогресс, 1977. – 536 с.
9. Граф В. Международное право. Пер. с нем. / В. Граф. – М.: Инфотропик Медиа, 2011. – 992 с.
10. Международное публичное право: учебник / Отв. ред. К.А. Бекашев. – М.: Проспект, 2004. – 928 с.
11. Евинтов В.И. Международное сообщество и правопорядок (анализ современных концепций) / В.И. Евинтов. – К.: Наукова думка, 1990. – 128 с.
12. Черниченко С.В. Очерки по философии и международному праву / С.В. Черниченко. – М.: Научная книга, 2009. – 766 с.
13. Лукашук И.И. Международное право. Общая часть: учебник / И.И. Лукашук. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
14. Жуков Г.П. Критика естественноправовых теорий международного права / Г.П. Жуков. – М., 1961. – 163 с.
15. Скурко Е.В. Принципы права: монография / Е.В. Скурко. – М.: Ось-89, 2008. – 192 с.